

Ústav informácií a prognóz školstva
Oddelenie analýz a výskumu mládeže

Informácia

Participácia mládeže formou žiackych školských rád

Bratislava 2004

Úvod

Mladí ľudia ako členovia občianskej spoločnosti, primerane svojmu veku, by mali byť schopní prispievať svojimi postojmi a názormi k riešeniu problémov ovplyvňujúcich prostredie, v ktorom žijú. Je to prejav demokracie vyskytujúcej sa v spoločnosti na viacerých úrovniach, od parlamentnej až po miestnu komunitu akou je napríklad obec alebo škola.

Proces dospievajúceho mladého človeka sa začína v rodine, významné stopy na ňom zanecháva škola, školské prostredie a zavŕši sa získaním praktických zážitkov a skúseností v pracovnom procese. Snahou mladého človeka by malo byť aj preverenie teoretických poznatkov o podstate a fungovaní spoločnosti získaním vlastných zážitkov a skúseností z občianskej participácie. Samozrejmosťou by malo byť, že na princípoch demokracie bude prebiehať výchova dieťaťa v rodine. Rodina bude prvým prostredím, v ktorom sa dieťa stretáva s možnosťou povedať svoj názor tak, aby bol akceptovaný. Ďalším prostredím, ktoré už môže na dieťa pôsobiť neznámo alebo mu klásť prvé skutočné prekážky, býva škola a školské prostredie. Tu má mať tiež ako žiak možnosť formulovať svoj názor, argumentovať a diskutovať o veciach, ktoré sú z jeho hľadiska v tej chvíli dôležité. Pokiaľ je školské prostredie schopné s prvkami demokracie pristupovať k žiakom, stáva sa prvým predpokladom pre získavanie vedomostí a poznatkov o participácii, demokratickom občianstve, občianskych právach a povinnostiach. Vychádzajúc z predpokladu, že väčšinu dňa mladý človek pred dovŕšením 18 roku života prežíva v škole. Teda ešte pred nadobudnutím plnoletosti a administratívnym nadobudnutím privilégii občana má práve v školskom prostredí možnosť začať svoj proces premeny z obyvateľa na občana, zapojením sa do života školy vo všetkých jej sférach: vzdelávacej, výchovnej aj „prevádzkovej“. Škola je sprostredkovateľom vedomostí, ktoré využije žiak v budúcnosti. Škola má naučiť aj spôsobom komunikácie a harmonického spolužitia s ostatnými. Všetci žiaci v triede by mali mať rovnaké právo vysloviť svoj názor, ako aj rešpektovať názory iných. S prihliadnutím na rešpektovanie istých pravidiel spoločenského života, je to prvý krok k vedomému občianskemu správaniu.

Reálna občianska participácia mladých ľudí sa rozvíja spolu s vyslovením a objasnením, verbálnym uznaním oprávnenosti nárokov a uspokojením ich potrieb a záujmov. Možnosť pre žiakov demokraticky ovplyvňovať dianie v škole a participovať na ňom je legislatívne upravené v zákone NR SR č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Zákon je v platnosti od januára 2004 a nás zaujímalo jeho uplatnenie v praxi, čo znamená, že v zmysle § 26 tohto zákona je možné ustanoviť na strednej škole žiacku školskú radu, ktorá reprezentuje žiakov strednej školy a zastupuje ich záujmy vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy. Žiaci majú legislatívne zakotvenú možnosť demokraticky ovplyvňovať dianie v škole a participovať na tvorbe podmienok pre výchovu a vzdelávanie. Výskum uvedenej problematiky prebiehal v dvoch etapách realizácie. V prvej časti sme mapovali existenciu žiackych školských rád a analyzovali získanú dokumentáciu a informácie o vzniku žiackych samospráv, ich zabezpečení a funkčnosti na pôde škôl. Analyzovali sme aj názory na žiacke samosprávne orgány a hodnotenie ich činnosti koordinátormi alebo vedením školy. V druhej etape sme realizovali reprezentatívny výskum názorov na občianstvo, demokraciu, participáciu a žiacke samosprávne orgány medzi žiakmi stredných škôl, vrátane členov a funkcionárov žiackych školských rád. Objektom nášho výskumu boli žiaci stredných škôl (gymnaziá, SOU s maturitou aj bez maturity, SOŠ a stredné združené školy) vo veku 15-19 rokov. Základný súbor tvorili všetci žiaci navštevujúci strednú školu. Na zber primárnych dát bol použitý dotazník a analýza dokumentov. Reprezentatívnosť výskumnej vzorky bola zaručená

oslovením **1040 respondentov**.

Mária BOŠŇÁKOVÁ

Počet a štruktúra žiackych školských rád

Prvá etapa výskumnej úlohy bola zameraná na zmapovanie existencie žiackych samosprávnych orgánov pri všetkých typoch stredných škôl a združených stredných školách. Obrátili sme sa listom na vedenie každej registrovanej strednej školy v Slovenskej republike, v celkovom počte 877. Oslovený súbor predstavoval štátne, cirkevné a súkromné gymnáziá, združené stredné školy, stredné odborné školy, stredné odborné učilištia s maturitou a stredné odborné učilištia bez maturity. Z počtu všetkých škôl neboli vynechané cirkevné a súkromné školy napriek tomu, že na tieto školy sa nevzťahuje okrem iných aj § 26 Žiacke školské rady príslušného zákona. Predpokladali sme, že nie všetky školy toto znenie využili a na pôde ich škôl existujú žiacke samosprávne orgány, ktoré by neboli takýmto postupom zmapované. Zo 100% stredných škôl nám zaslalo požadovanú informáciu 490 (55,9%) a neodpovedalo 387 (44,1%) škôl. Z počtu 490 škôl, ktoré odpovedali je v 288 (58,8%) ustanovený žiacky samosprávny orgán a 202 (41,2%) škôl uviedlo, že nemajú samostatnú žiacku samosprávu, ale 28 z nich predpokladá jej vznik v ďalšom školskom roku. 25 škôl požiadalo o metodickú pomoc formou vzorových ustanovujúcich dokumentov z dôvodu, že iniciatíva ustanovenia žiackej rady v ich škole v súčasnosti len prebieha.

Aj keď sa na výskume nezúčastnili všetky oslovené školy z dôvodu nezaslania podkladov, bolo zistené, že v Slovenskej republike z celkového počtu stredných škôl má ustanovený žiacky samosprávny orgán 32,8% škôl. Najviac sú zastúpené žiacke samosprávy **v pomere k celkovému počtu stredných škôl na kraj** v Prešovskom kraji so 47,4% (64), nasleduje Banskobystrický kraj so 41,4% (53) a Trenčiansky kraj s 35,6% (26). O niečo menej percent, ale s pomerne rovnakým vzájomným zastúpením má Košický kraj s 29,8% (39), Žilinský kraj s 28,8% (32) a Nitriansky kraj s 28,7% (29). Iba štvrtina škôl v Bratislavskom kraji - 25,2% (30) má žiacku samosprávu a najmenej žiackych školských rád je ustanovených v Trnavskom kraji - 19% (15). Počet 282 žiackych samosprávnych orgánov nie je totožný s počtom 288 stredných škôl, ktoré odpovedali kladne, pretože 6 zo žiackych školských rád zastupuje žiakov až z dvoch škôl.

Riaditelia škôl, ktoré majú ustanovený žiacky samosprávny orgán nám na požiadanie v liste poslali spolu s kladnou odpoveďou aj text dokumentu (štatút, stanov, zriaďovacie listiny, zápisnice, plány činnosti a pod.), ktorými bol ich samosprávny orgán ustanovený. Školy alebo dokonca vedenie niektorých škôl odstúpilo túto žiadosť na vybavenie predsedom žiackych samosprávnych orgánov. Školy nám zaslali 151 stanov, štatútov alebo zriaďovacích listín, ktoré sme použili na analýzu základných dokumentov, podľa ktorých pracuje žiacka samospráva v školách, kde bola doposiaľ ustanovená.

Analýza základných dokumentov žiackych školských rád

Pri ustanovení žiackeho samosprávneho orgánu sa jeho vznik zadokumentuje listinou, ktorá obsahuje názov, postavenie a povinnosti. Má formu stanov, zakladacej listiny, štatútu, listiny pravidiel alebo papiera s nadpisom „postavenie a povinnosti“. Úlohou štatútu, stanov alebo akéhokoľvek zakladajúceho dokumentu je jasne stanoviť postavenie a povinnosti žiackej samosprávy. Je ním určené zloženie, za účelom efektívnej činnosti. Ďalej dokument obsahuje:

- zoznam hlavných cieľov a úloh žiackej samosprávy,
- určuje pravidlá a postupy jej fungovania, napr. zvolávanie a vedenie stretnutí,
- zoznam funkcionárov, ich pozície a povinnosti,
- postup a pravidlá pri realizácii volieb,
- povinnosti (úlohy) členov žiackej samosprávy pri vykonávaní práce.

Štatút alebo stanovy sa stávajú formálnym a neosobným dokumentom, keď nie sú jednoduché a zrozumiteľné, nemajú byť utajované a sú koncipované na základe návrhov a hlasovania žiakov. Nestotožnenie sa žiakov so základným dokumentom vedie k jeho násilnému napĺňaniu a nemotivuje žiakov (možno aj členov) k aktívnemu zapájaniu sa do činnosti.

Analýzou poskytnutých základných dokumentov žiackych školských rád sme zisťovali najmä ich obsah, formu a súlad s platnou legislatívou. Ich obsahom boli najmä:

- poslanie a úlohy ŽŠR
- členstvo v ŽŠR, jeho vznik a zánik
- práva a povinnosti člena
- orgány ŽŠR
- predseda a podpredseda ŽŠR
- voľby a odvolanie člena ŽŠR
- rokovanie ŽŠR
- kompetencie ŽŠR
- majetok a hospodárenie.

Zistili sme, že niektoré žiacke samosprávy, ktoré vznikli z rôznych podnetov pred rokom 2004 v súčasnom období prechádzajú transformáciou v súlade s platnou legislatívou. V súlade s ňou sú všetky žiacke samosprávy, ktoré nám zaslali základné dokumenty a vznikli v roku 2004 a tie, ktoré už prešli transformáciou. Žiacke samosprávy, ktoré vznikli ako najnižšie články oboch mládežníckych organizácií nie sú v súlade s platným zákonom najmä:

- majú stanovy (niektoré zakladajúcej organizácie zaregistrované na MV SR),
- členovia a funkcionári nie sú len zvolení zástupcovia žiakov, ale všetci žiaci, ktorí sa prihlásili do zakladajúcej mládežníckej organizácie,
- nevznikli na podnet vedenia školy alebo žiakov, ale inak,
- systém fungovania a obsah činnosti je ovplyvnený pravidlami ukotvenými v stanovách zakladajúcej organizácie.

Tieto odlišnosti však nebudeme hodnotiť ako nedostatok v plnení poslania, ich funkčnosti a konkrétnej činnosti. Z poskytnutej dokumentácie bolo možné zistiť iba fakty týkajúce sa organizácie a riadenia činnosti žiackych samospráv. Ďalšia analýza ich činnosti z hľadiska pozitív aj negatív, prípadne možností rozvoja a pod. je reálna po zameraní sa na kvalitatívny výskum žiackych samosprávnych orgánov.

Ďalšie informácie a dokumenty týkajúce sa činnosti žiackej samosprávy na pôde školy nám poskytli zistenia, ktoré môžu byť zovšeobecnené na viacerých školách za účelom skvalitnenia činnosti samosprávneho orgánu žiakov.

- Žiacke školské rady majú koordinátora (nie je členom) – zástupcu učiteľov, ktorý uľahčuje kontakt rady s vedením školy a pedagógmi.
- Najviac žiackych školských rád vzniklo z iniciatívy vedenia (98), o polovicu menej z iniciatívy žiakov (50), ďalej nasleduje spoločná iniciatíva žiakov a vedenia školy (21) a žiakov a pedagógov (11) alebo len pedagógov (9) a objavuje sa aj spojenie žiakov a koordinátora alebo výchovného poradcu (5).
- Niektoré žiacke školské rady rozšírili svoje aktivity aj navonok školy (89), majú rôznu podobu. K zastúpeniu alebo členstvu v mestskom mládežníckom parlamente sa z uvedeného počtu prihlásilo 35 samospráv.
- Okrem zakladajúcich dokumentov, niektoré žiacke školské rady majú schválený aj

samostatný organizačný poriadok alebo časový plán práce.

- Sú rôzne formy činnosti žiacke školské rady a zapojenia žiakov školy. Spravidla súvisia s formou propagácie a informovania o konkrétnej činnosti, ale aj možnosťou žiakov prichádzať v dostatočnom časovom predstihu s vlastnými podnetmi.
- Žiacke školské rady vytvorili štruktúru jednotlivých oddelení, napr. kultúrnej, športovej činnosti, oddelenie pre styk s vedením školy a pod. Za ich činnosti sú zodpovední príslušní referenti.
- Na niektorých školách sú ustanovené mnohopočetné žiacke rady, v ktorých má zastúpenie každá trieda, väčšinou v osobe predsedu triedy (teda pokračovanie triednej samosprávy na úrovni celoškolskej).
- Reakcia viacerých riaditeľov škôl na mapovanie žiackych samosprávnych orgánov bola pozitívna a očakávajú ďalšiu spoluprácu, napr. aj pri tom ako vzbudiť záujem o aktivitu žiakov v oblasti participácie.
- Žiacke školské rady sú ustanovené na niektorých cirkevných a súkromných stredných školách, aj keď to zákon neukladá, ale ich existenciu považuje za potrebnú vedenie školy.

Názory koordinátorov a vedenia školy na činnosť žiackej samosprávy a jej hodnotenie

Postoje k existencii a činnosti žiackej školskej rady

Uhol pohľadu človeka na rovnakú činnosť môže byť odlišný najmä z dôvodu, že sa nachádza v inej polohe. Máme na mysli názory pedagógov, v tomto prípade riaditeľov stredných škôl, zástupcov riaditeľov a koordinátorov žiackych školských rád na existenciu a činnosť žiackej samosprávy na pôde ich školy. Zaujímali nás ich názor a preto sme sa naň prostredníctvom dotazníkov pýtali:

- ako hodnotia existenciu žiackej samosprávy vo vzťahu k vedeniu školy, pedagógom alebo ďalším zamestnancom na ich škole,
- či môžu pre svoje predchádzajúce tvrdenie uviesť aspoň jeden argument z praxe,
- či žiacke samosprávne orgány zastupujú školu aj navonok, prípadne v akom vzťahu alebo aktivite,
- aký je ich názor na formovanie mladého človeka aktívnou účasťou v žiackej samospráve,
- ako by konkrétne navrhovali skvalitniť činnosť žiackej samosprávy nielen na ich škole.

Takmer zo 70% škôl, na ktorých je ustanovená žiacka samospráva boli spracované názory koordinátorov, riaditeľov alebo zástupcov škôl na túto problematiku. Hodnota ich výpovedí je vysoká, pretože vychádza z praktických skúseností a prináša reálny obraz o súčasnej forme participácie žiakov s vedením školy.

Na otázku ako hodnotia existenciu žiackeho samosprávneho orgánu vo vzťahu k vedeniu školy, pedagógom alebo ďalším zamestnancom školy odpovedalo 165 opýtaných pozitívne, 1 negatívne a 15 sa vyjadrilo, že nemá žiadny význam. Svoje tvrdenie v každej polohe zastrešili argumentáciou o konkrétnej činnosti žiackej samosprávy na pôde ich školy. Podarilo sa nám tak získať spektrum činností, v ktorých sa v súčasnosti žiacke školské rady realizujú alebo ich pozitívne ovplyvnili. Najčastejšie organizujú tradičné podujatia školy (imatrikulácia, ples...) (97) a podieľajú sa na vzniku alebo organizácii mimo vyučovacích záujmových aktivít (36), pri vypracúvaní vnútorného poriadku školy (33), organizovaní študentských a športových súťaží, zlepšila sa komunikácia a informovanosť medzi žiakmi, učiteľmi a vedením (28),

riešia sa problémy žiakov v škole (27), žiaci dávajú návrhy do plánu práce školy (22) a množstvo ďalších je možné rozdeliť do blokov mimo vyučovacích aktivít, riešenie problémov, výchovno-vzdelávací proces, komunikácia s vedením školy, služby alebo „prevádzka“ na pôde školy, informácie, charita a finančná pomoc alebo priestor na vyjadrenie názoru.

Negatívne výroky hodnotenia existencie a fungovania žiackej školskej rady majú charakter väčšinou slabo motivovanej, nerozvinutej, málo kreatívnej a nekoordinovanej činnosti alebo nesprávne zadelenie si vzdelávacích povinností a voľného času. Takéto vyjadrenia boli súčasťou negatívneho hodnotenia existencie žiackej samosprávy alebo tvrdenia, že nemá žiadny význam.

Pôsobenie žiackej školskej rady navonok

Na otázku či žiacky samosprávny orgán zastupuje školu aj navonok, napr. vo vzťahu k samospráve kraja, mesta alebo obce, prípadne k iným subjektom, 89 odpovedajúcich uviedlo, že áno a 100 sa vyjadrilo, že nie alebo zatiaľ nie. Zatiaľ nie predpokladáme, že nerozšírenie činnosti žiackeho samosprávneho orgánu mimo pôdy školy je považované za nedostatok a v budúcnosti by sa o spomínanú spoluprácu mali usilovať. Najčastejšie príklady spolupráce alebo zastupovania školy navonok boli uvádzané účasťou v mestskom (študentskom) parlamente (35), spolupráca s inými žiackymi (študentskými) radami (19), s rodičovským združením a spoločenskými organizáciami (19), s mestom pri kultúrnych a športových aktivitách, študentských súťažiach a pod. (17) a ďalšie s menšou frekvenciou.

Aj keď sa podľa príslušnej legislatívy, ktorou sa žiacka školská rada ustanovuje očakáva, že samospráva bude reprezentovať záujem školy a vystupovať aj navonok, môžeme na základe zisteného konštatovať, že v tejto oblasti bude potrebné vyvinúť ešte veľké úsilie na zmenu jednak zo strany žiackej samosprávy, ale aj propagácie ich činnosti mimo pôdy školy. Pre partnerský vzťah zastupiteľstva k zástupcom mládeže je nesporne jednou z najdôležitejších otázok, aby ich legitimita bola odvodená analogickým spôsobom, ako je to v prípade poslancov miestneho zastupiteľstva. To znamená, že okrem zástupcov občianskych združení detí a mládeže alebo iných občianskych združení a hnutí by do mládežníckeho parlamentu mesta alebo obce mali byť tradičnou volebnou procedúrou zvolení zástupcov škôl všetkých druhov.

Výraznou pomôckou možnosti participácie mladých ľudí na živote miest a obcí je Európska charta o participácii mladých ľudí na živote obcí a regiónov, prijatá pre túto oblasť činnosti už v roku 1992. Je určená členom miestnych a regionálnych rád (orgánov v celej Európe, členom administratívy obcí a regiónov, mladým ľuďom reprezentujúcim medzinárodné mládežnícke organizácie a mladým ľuďom reprezentujúcim miestne mládežnícke organizácie. Charta vyzýva predstaviteľov obcí a regiónov k zavádzaniu politik, ktoré by aktivizovali mladých ľudí k účasti na živote obce a regiónu.

Formujúci vplyv žiackej školskej rady

Oslovení zástupcovia pedagógov na otázku, či si myslia, že aktivity žiackej školskej rady v súčasnej podobe sú vhodnou formou pre prípravu mladého človeka na demokratické vyjadrovanie vlastného názoru a „dobrou školou“ pre aktívny občiansky život v dospelosti až 166 odpovedalo áno a 6 nie. Na podporu svojho vyjadrenia pozitívneho či negatívneho niektorí z nich pripojili zdôvodnenie, prečo si myslia a v čom má alebo nemá žiacka samospráva na škole formujúci vplyv na žiakov:

– závisí aj od vhodnej voľby koordinátora, s podporou pedagóga sú žiaci aktívnejší,

- demokratické vyjadrovanie treba uplatňovať aj na vyučovacích hodinách,
- žiaci sa podieľajú na obraze školy, stávajú sa lojálnymi,
- chýba metodická pomoc (viacdnový psychologický a sociologický výcvik), žiakom chýbajú vedomosti v oblasti právnych predpisov (právne vedomie),
- ovplyvňuje len tých, ktorí pracujú z vlastnej vôle a závisí od individuálnych vlastností členov,
- pri dobrom fungovaní ŽSO a vytvára sa priestor pre demokratické diskusie, učí žiakov tolerantnosti, konsenzu a počúvať druhých, učí ich demokraticky (diplomaticky) využívať právo na vlastný názor a vyjadrovať sa,
- zasadnutia ŽSO sú verejné a študenti sa radi zapájajú do obhajovania názorov,
- ovplyvňuje najmä funkcionárov ŽSO,
- žiaci si osvojujú princípy právneho štátu, prebúdza sa v nich záujem o veci verejné,
- naučia sa pri odmietnutí argumentovať a bojovať o svoj názor.

Podľa vyjadrení pedagógov, na školách kde žiacka samospráva pracuje, má nepochybne táto forma participácie formujúci vplyv na žiakov. V zásade vyjadrenia niektorých pedagógov, ktorými svoj názor konkretizovali, majú podporný charakter, aj keď veľmi výstižne formulovali príčiny nefunkčnosti žiackej samosprávy a nedostatky v jej činnosti. Myslíme si, že prvý krok k ich odstráneniu nastáva už vtedy, keď sa vedia pomenovať. V dotazníku sme preto vyzvali opýtaných, aby nám napísali aj svoje návrhy na skvalitnenie činnosti žiackych samosprávnych orgánov, ktoré už existujú. Pretože vychádzajú z praxe, využili sme ich v záveroch výskumnej správy a v ďalšom období budú využité pre metodickú činnosť v prospech žiackych školských rád.

Názory stredoškolskej mládeže na participáciu

Občianske práva stredoškolskej mládeže a ich napĺňanie

Občania každého veku by mali byť schopní prispievať svojimi postojmi a názormi k riešeniu problémov ovplyvňujúcich prostredie, v ktorom žijú. Príprava občana na každodenné používanie svojich práv, možnosť zúčastňovať sa na veciach verejných začína ešte pred dovŕšením plnoletosti, v období školskej prípravy. Na túto tému bola zameraná prvá časť otázok v dotazníku.

Vychádzajúc z predpokladu, že respondenti sa už počas svojho života stretli s možnosťou využiť niektoré zo základných práv občana žijúceho v pluralitnej demokracii, ako napríklad s právom zhromažďovať a združovať sa alebo vyjadriť svoj názor podpisom na petícii, nás zaujímalo akú dôležitosť pripisujú mladí ľudia možnosti slobodne povedať svoj názor. Až 906, čo je 87,4 % z opýtaných túto možnosť považuje za dôležitú, len 3,7 % ju nepovažujú za dôležitú a 8,9% o tom neuvažovalo a nevedia sa vyjadriť. S pribúdajúcim vekom u respondentov, má možnosť povedať slobodne svoj názor mierne narastajúcu dôležitosť, tiež za dôležitejšiu ju považuje až o 6% viac žien než mužov. Žiaci všetkých typov stredných škôl s maturitou ju považujú za dôležitú s výnimkou stredných odborných učilíšť, kde bol počet kladných odpovedí až trojnásobne nižší. Dôležitosť tejto možnosti má klesajúcu tendenciu aj u respondentov s bydliskom nad 50 tisíc obyvateľov.

V rozpore so všeobecným tvrdením môcť si slobodne povedať svoj názor je jeho uvedenie do praxe. Z opýtaných sa len 33,7 % zúčastňuje na verejnom živote v mieste bydliska a snaží sa o jeho skvalitnenie a rozvoj, prípadne sa podieľa na riešení vzniknutých problémov. Najviac, až 25, 3% sa podieľa na akciách, ktoré organizuje obec alebo mesto a okolo 1,4% stredoškolákov vykonáva verejnú funkciu v obci alebo meste, je funkcionárom mládežníckej organizácie, resp. politickej strany alebo sa aktívne zúčastňuje na stretnutiach

s poslancami.

Štatisticky významná závislosť sa potvrdila vo vzťahu k pohlaviu, typu navštevovanej školy, vyššej aktivite najmä v prvých dvoch rokoch strednej školy (čo môže byť podmienené u žiakov sústredením sa vo vyšších ročníkoch na vykonanie maturitnej skúšky) a veľkosťou bydliska. Viac mužov (až o takmer 10%) ako žien sa zapája do verejného života, najmenšiu účasť medzi typmi stredných škôl majú žiaci SOU bez maturity a gymnázií. Najvyššia účasť stredoškôľakov na verejnom živote je (38,6%) v mestách od 10 do 50 tisíc a (31,8%) v obciach do 2000 obyvateľov.

Pri porovnaní počtu tých, ktorým záleží na tom, že môžu slobodne prejavovať svoj názor a faktu, že len 12,1% z nich sa zúčastňuje na verejnom živote, teda využíva túto možnosť reálne vo svojom bezprostrednom okolí sa ponúka hneď niekoľko okruhov problémov, ktoré bude treba riešiť:

- chýba dostatočná motivácia obyvateľov,
- na realizáciu názorov obyvateľov a ich zapojenia nie sú vytvorené dostatočné podmienky,
- zvyšovanie právneho vedomia obyvateľov je predpokladom zvyšovania kvality života a pod.

Vlastná skúsenosť s úspešným obhajovaním svojho názoru, ktorý niečo zmenil môže byť dôležitou motiváciou pre ďalšie zapájanie sa alebo zotrvanie v aktívnej participácii mladého človeka. Z odpovedí respondentov sme sa dozvedeli že úspešných bolo až 58,2%. Pre 10,5% to bolo jednoduché a od 47,7% sa vyžadovalo na obhajobu svojho názoru a presadenie zmeny veľké úsilie. Úspechom nebolo motivovaných 31,8% opýtaných, pretože 13,6% sa nepodarilo presvedčiť a 28,2% sa ani nepokúsilo o presadzovanie vlastných názorov.

O niečo úspešnejšie v porovnaní s mužmi boli pri presadzovaní svojho názoru ženy. Úspech v pomere 3:1 k neúspechu, zaznamenali aj žiaci gymnázií, združených škôl a SOU s maturitou a najmä žiaci štvrtého ročníka. Viac úspešnejší, než neúspešnejší pri presadzovaní svojho názoru boli stredoškôľáci v Žilinskom, Nitrianskom a Košickom kraji v porovnaní s ostatnými krajinami. Štatisticky významnú závislosť v prospech úspešnosti sme zistili u stredoškôľakov s miestom bydliska od 50 do 100 tisíc obyvateľov. Až 75,2% bolo úspešných pri obhajovaní svojho názoru práve z tých respondentov, ktorí potrebujú možnosť slobodne povedať svoj názor.

Niektorí ľudia sa pri presadzovaní svojho záujmu spoliehajú iba na seba. V prípade, že záujem viacerých osôb je rovnaký, možno je výhodnejšie presadzovať ho spoločne. Pri riešení svojho záujmu uprednostňuje stredoškôľská mládež nasledovný postup. Menšia skupina 33,1% stredoškôľakov presadzuje svoj záujem samostatne, iba niekedy sa spája s ďalšími osobami. Väčšia časť stredoškôľakov, až 51,5% sa často spája s inými osobami alebo svoj záujem presadzujú radšej v spolupráci s inými osobami.

Respondenti dostali príležitosť vybrať tri z navrhnutých problémov, ktoré by riešili prednostne v prípade, že by boli starostom obce alebo mesta kde žijú. Najvyššiu frekvenciu odpovedí (26,3%) získalo vytváranie pracovných príležitostí, druhé v poradí (15,5%) malo zlepšovanie životného prostredia a nie s príliš veľkým percentuálnym rozdielom sa umiestnili (13,7%) podmienky života mladých ľudí a možnosti využitia voľného času. S takmer polovičnou percentuálnou hodnotou bolo vytvorené poradie riešenia problémov (6,6%) podpora zapájania sa mladých do riešenia problémov života obce alebo mesta, (6,5%) prevencia kriminality mládeže a pomoc mládeži závislej na drogách, (6,2%) možnosti ďalšieho vzdelávania a (3,8%) rozvoj informačných a poradenských služieb.

Štatisticky významné rozdiely sa prejavili vzhľadom na pohlavie a veľkosť bydliska. Malé rozdiely sme zistili iba u žien, ktoré častejšie preferovali vytváranie pracovných príležitostí a možnosti ďalšieho vzdelávania než muži. U mužov zas malo väčšiu frekvenciu odpovedí než u žien zlepšovanie životného prostredia. Tiež stredoškôľáci v obciach do 2 tisíc

obyvateľov považujú za najdôležitejšie riešenie možností využitia voľného času, podmienok života mladých rodín a až potom vytváranie pracovných príležitostí. Možnosti ďalšieho vzdelávania a vytváranie pracovných príležitostí sú dominantné zas u stredoškóľákov s veľkosťou bydliska od 10 do 50 tisíc obyvateľov.

Z hľadiska dynamiky života mladých ľudí nás zaujímalo aké ciele na splnenie svojich predstáv stredoškóľáci uprednostňujú. Najviac respondentov (43,9%) uprednostňuje tak krátkodobé, ako aj dlhodobé ciele, menej (26,9%) uprednostňuje skôr krátkodobé ciele a najmenej (len 7%) napĺňa svoje predstavy v horizonte skôr dlhodobých cieľov. Aj keď až 21,1% stredoškóľskej mládeže nevie posúdiť či napĺňa svoje predstavy v horizonte dlhodobých alebo krátkodobých cieľov v sumáre môžeme povedať, že väčšina využíva krátkodobé aj dlhodobé ciele s miernou prevahou v prospech krátkodobých.

Tou najprirodzenejšou formou ako prejsť svoj názor a uspokojovať svoje záujmy u mladých ľudí sa nám zdá účasť v rovesníckej komunite a prostredí, ktoré pozitívne formuje mladú osobnosť, napr. v mládežníckej organizácii, resp. záujmovom združení. Len 11,6% (120) stredoškóľákov odpovedalo, že je členom a zároveň až 88,4% (916) nie je členom žiadnej mládežníckej organizácie, záujmového združenia alebo školského výchovno-vzdelávacieho zariadenia.

Najvyššia organizovanosť stredoškóľákov je vo veku 17 (17,6%) a 16 (10,1%) rokov. Zo skupiny respondentov, ktorí sa vyjadrili, že je pre nich dôležitá možnosť vyjadriť svoj názor, až 87,7% (793) nie je zapojených vo vyššie uvedenej systematickej činnosti v čase osobného voľna. Keďže sa jedná o pomerne početnú skupinu respondentov, u ktorej sa predpokladá, že vyvinú určitú aktivitu na realizáciu a splnenie svojich potrieb, odpoveďou nám budú zistenia vyplývajúce z ďalšej položenej otázky. Na otázku odpovedali iba respondenti, ktorí v predchádzajúcej odpovedi uviedli, že nie sú členmi žiadnej mládežníckej organizácie, resp. záujmového združenia. Vo svojich odpovediach najčastejšie uvádzali, že nenašli organizáciu ktorej činnosť by ich zaujala (33,7%), o niečo menšou skupinou (24,2%) bola odpoveď, že v mieste ich bydliska nepracuje žiadna mládežnícka organizácia, resp. záujmové združenie a treťou početnou (21,5%) skupinou bolo zdôvodnenie, že respondenti nemajú dostatok voľného času. V poradí štvrtú odpoveď (15%) tvoril nezáujem o prácu mládežníckych organizácií alebo záujmových združení a najmenej odpovedí (1,9%) bolo zameraných na nedôveru voči práci mládežníckych organizácií a ich predstaviteľom.

Z tých, ktorým záleží na možnosti vyjadriť svoj názor a nie sú členmi žiadnej organizácie alebo združenia ako najčastejší dôvod uvádzali, že nenašli organizáciu, ktorá by ich zaujala, v mieste ich bydliska žiadna nepracuje alebo nemajú dostatok voľného času. Z frekvencie uvedených dôvodov a odpovedí možno konštatovať, že stredoškóľská mládež, aj keď si uvedomuje svoje práva a potreby, nie sú jej záujmy naplnené, trpí nedostatkom vhodných príležitostí a pomerne vysokou časovou vyťaženosťou. Veková skupina 15 a menej roční, ktorí vykazujú najnižšie členstvo v organizáciách a združeniach ako dôvod nezapojenia sa najviac pociťujú absenciu akejkoľvek organizácie alebo združenia v mieste ich bydliska (31,4%). Naopak skupina 18 a viac ročných už sleduje svoje vyhradené záujmy a uviedla ako dôvod, že nenašli organizáciu, ktorej činnosť by ich zaujala (31,8%) a objavila sa dosť vysoká početnosť (18,2%) aj v odpovedi, že sa nezaujímajú o prácu mládežníckych organizácií.

Existencia a činnosť žiackych samosprávnych orgánov

Z odpovedí respondentov sme sa v nasledujúcich otázkach snažili získať viaceré informácie, ktoré vypovedajú o úrovni pripravenosti, záujme, aktivite a spolupráci žiakov stredných škôl pri uplatňovaní občianskej demokracie a o konkrétnom spôsobe a rozsahu presadzovania záujmov žiakov vo vzťahu k vedeniu školy, ktorú navštevujú.

Z 1040 opýtaných stredoškolákov 74,3% (774) uviedlo, že na ich škole pracuje žiacky samosprávny orgán, resp. žiacka školská rada, ktorá reprezentuje záujmy žiakov vo vzťahu k vedeniu školy. 12,3% (128) respondentov uviedlo že na ich škole žiacky samosprávny orgán nepracuje a 13,2% (138) sa vyjadrilo, že nevedia alebo ich to nezaujíma. (Zvýraznený text je hodnotením názorov členov žiackej samosprávy na niektoré ďalšie otázky.) **Následne nás zaujímalo, koľko z opýtaných je jeho členom a dokonca zastávajú nejakú funkciu. Vychádzajúc zo znenia príslušného zákona má žiacka rada 5 až 11 členov a tvoria ju tí žiaci, ktorí vo voľbách získali najvyšší počet hlasov žiakov zúčastnených na voľbách, a preto nás neprekvapuje nízky počet žiakov 7,5% (78) , ktorí sú členmi a funkcionármi žiackeho samosprávneho orgánu. 882 žiakov, zo stredných škôl so žiackou samosprávou, napriek tomu, že uviedli, že nie sú fyzicky členmi, sú v zmysle uvedeného zákona riadne zvolenými členmi zastupovaní vo vzťahu k vedeniu príslušnej školy.**

Pri porovnaní koľko členov mládežníckych organizácií alebo záujmových združení je tiež členom žiackej samosprávy sme zistili, že 28,6% a zostávajúcich 71,4% sú organizovaných iba v ŽŠR. Zaujímal nás aj dôvod, prečo respondenti nevyužili možnosť aktívne sa zúčastňovať na činnosť niektorej mládežníckej organizácie alebo záujmového združenia. Najviac, 41,1% (23) odpovedalo, že nenašli organizáciu, ktorej činnosť by ich zaujala, rovnaký počet 21,4% (12) malo dôvod, že v mieste ich bydliska nepracuje žiadna organizácia alebo nemajú dost' voľného času.

Vo vzťahu k pohlaviu je viac o 14,2% žien členov ŽŠR než mužov. Za zaujímavé možno považovať, že až 77,8% členov ŽŠR sa aktívne nezúčastňuje na verejnom živote v mieste bydliska, ale až 78,2% má pozitívnu skúsenosť s presadzovaním a úspešným obhájením svojho názoru, resp. snahy niečo zmeniť.

Napriek možnosti ustanoviť na strednej škole žiacky samosprávny orgán, ako spôsob komunikácie žiakov s vedením školy respondenti najčastejšie uviedli možnosť, že (27,3%) povedia svoj názor prostredníctvom triedneho učiteľa (27,3%). Ďalšou v poradí, tiež zaužívanou možnosťou, je vyjadrenie nespokojnosti rodičmi na rodičovskom združení (16,7%). Ale ako tretia najpočetnejšia možnosť sa prejavila komunikácia žiakov prostredníctvom žiackej školskej rady (16%). O polovicu alebo aj viac ako polovicu menej sú využívanú nasledovné spôsoby komunikácie: rodič v prípade potreby vyhľadá riaditeľa (9,7%), v škole je umiestnená anonymná schránka (7,8%), v prípade potreby žiak individuálne vyhľadá riaditeľa (7,7%), žiak povie svoj názor výchovnému poradcovi (7,5%), časť žiakov (4,6%) uviedlo, že nekomunikuje vôbec a najmenej (1,7%) využíva určený deň otvorených dverí u riaditeľa.

Na otázku, čo si myslia respondenti, že je hlavnou funkciou žiackeho samosprávneho orgánu, odpovedali aj respondenti, ktorí nemajú skúsenosť s jeho fungovaním, teda žiaci zo škôl, kde nie je ešte doposiaľ ustanovená žiacka samospráva. Z vyčerpávajúcich 16 možností si respondenti mohli vybrať najviac päť, ktoré považujú za hlavné. Najčastejšie označenou funkciou bolo riešenie sťažností žiakov (14,2%), s veľmi malým rozdielom nasledovala funkcia umožniť, aby žiaci a vedenie školy komunikovali a spolupracovali (13,2%), nasledovalo organizovanie mimoškolských aktivít (11,2%) a komunikácia so školskou radou (10,3%). Pomerne percentuálne vyrovnané boli funkcie pomáhať žiakom rozvíjať komunikačné schopnosti (8,5%), zabezpečiť špeciálne služby pre žiakov (7,6%) a rozvíjať u žiakov organizačné schopnosti (7,5%). Relatívne dost' percent dostali aj funkcie žiackeho samosprávneho orgánu ako napr.: umožniť, aby žiaci predkladali svoje návrhy na zmeny vo vyučovacom procese (5,4%), zlepšiť disciplínu v škole (4,7%), umožniť žiakom predkladať návrhy na zmeny v rozvrhu hodín (3,5%) a organizovať brigády (3,2%). Najmenej opakujúce sa funkcie samosprávy boli v odpovediach stredoškolákov organizovanie finančných zbierok pre školu (2,6%), zastupovanie žiakov školy v obecnej samospráve (2,2%), zapojiť žiakov do

riešenia sociálnych problémov (2%), pomoc s údržbou školy (1,8%) a zbieranie peňazí pre charitu (1,7%).

Členovia a funkcionári žiackej samosprávy si myslia, že hlavnou funkciou ŽŠR je pomáhať žiakom rozvíjať komunikačné schopnosti (34,7%), organizovať mimoškolské aktivity (33,3%), komunikovať so školskou radou (16%) a rozvíjať u žiakov organizačné aktivity (8%). Na rozdiel od celého súboru respondentov, táto skupina možnosť, aby žiaci a vedenie školy komunikovali a spolupracovali (2,7%) zaradila svojimi odpoveďami až na piate miesto (v celkovom súbore bola v poradí dôležitosti druhá), čo môže byť ovplyvnené „samozrejmosťou“ u funkčnej samosprávy. Táto možnosť sa stáva pracovným nástrojom.

Zaujímalo nás z akého dôvodu stredoškooláci považujú žiacku samosprávny orgán za potrebný. Spektrum desiatich možností, ktoré sme im ponúkli mali byť zároveň asociáciou na pozitívne posudzovanie poslania žiackej samosprávy. V odpovediach respondentov sa premietli aj problémové, resp. slabo alebo vôbec neriešené problémy na pôde školy. Stredoškooláci potrebujú žiacku samosprávu, aby mohli hovoriť o veciach, ktoré ovplyvňujú ich život (20,8%). Takmer o 5% nižšie svojou odpoveďou hodnotili možnosť, že žiaci sa stávajú zodpovednejšími (14,5%). Pomerne vyrovnané podľa respondentov môže samospráva ovplyvniť u žiakov získanie organizačných schopností (11,6%), poskytnutie informácií o dôležitých veciach v živote školy (11,2%) a dať žiakom a učiteľom príležitosť rozvíjať pracovné vzťahy prinášajúce spoločný úžitok (10,7%). Žiacka samospráva je podľa respondentov potrebná aj pri pretváraní podmienok školského života a môže meniť vzťah žiakov ku škole (9,1%), môže pomôcť pri rozhodovaní, organizácii a riadení vedeniu školy (8,8%). Najmenšiu frekvenciu mali odpovede zamerané na získanie praktických skúseností pre aktívne občianstvo (4%) a ovplyvnenie praktickej stránky participácie žiakov školy (2,5%). Početnosťou neveliká skupina respondentov (6,3%) nevie posúdiť alebo nerozmyšľali o potrebnosti žiackej samosprávy.

Pre členov žiackej školskej rady je veľmi dôležitá možnosť rozvíjať pracovné vzťahy medzi žiakmi a učiteľmi, prinášajúce spoločný úžitok, pričom u respondentov z celkového súboru bola táto možnosť až na piatom mieste.

Po otázkach týkajúcich sa teoretických i praktických predstáv a skúseností o žiakom samosprávnom orgáne nás zaujímala predovšetkým reálna prax existujúcich žiackych školských rád na pôde stredných škôl. Odpovede respondentov na súbor niekoľkých otázok odrážali cez ich optiku napĺňanie poslania a funkčnosť konkrétnej žiackej školskej rady ustanovenej na strednej škole, ktorú navštevujú. Kvalitu spolupráce žiackeho samosprávneho orgánu s vedením školy hodnotilo 67,3% respondentov kladne, čo bolo vyjadrené v odpovediach pravidelne spolupracuje (29,1%), spolupracuje príležitostne (23,6%), spolupracuje, keď vedenie školy uzná za vhodné (14,6%). Negatívnych bolo 7,3% odpovedí, pričom respondenti tvrdili, že takmer nespupracuje (4,2%) alebo nie je žiadna spolupráca (3,1%). Len 11,6% respondentov nehodnotilo spoluprácu z dôvodu, že ich škola nemá žiacku samosprávny orgán a 13,8% odpovedí je možné priradiť k typu negatívnych, pretože respondenti k formám spolupráce majú rôzne kritické vyjadrenia. Na základe zistenej štatistickej závislosti je možné povedať, že muži hodnotili častejšie spoluprácu negatívne (12,5%) než ženy (7,2%). Viac pozitívne hodnotili spoluprácu respondenti s veľkosťou bydliska nad 50 tisíc obyvateľov a viac. **Členovia ŽŠR boli pri hodnotení spolupráce žiackej samosprávy s vedením školy spokojní takmer o 30% viac (91,9%) než respondenti celej výskumnej vzorky.**

Ďalšia otázka zisťovala zmeny na pôde školy, ktoré inicioval žiacku samosprávny orgán. Len 23,6% respondentov odpovedal že vie o niektorých zmenách a z toho takmer polovica (11,3%) tvrdila, že iniciatíva na zmenu nebola prijatá vedením školy. O žiadnom návrhu na

zmenu nevie až 59,4% a 7,4% že na pôde školy sa z iniciatívy žiackej samosprávy žiadne zmena neuskutočnila. Pomerne nízke percento úspešnosti iniciovania zmien žiackou samosprávou na pôde školy, ako aj vysoké percento žiakov, ktorí nevedia o žiadnych návrhoch alebo zmenách z iniciatívy samosprávy svedčia o niekoľkých faktoch z činnosti žiackych samosprávnych orgánov:

- slabá informovanosť žiakov o činnosti,
- začiatočnícka, len rozvíjajúca sa činnosť ŽŠR,
- nedostatočné zapojenie žiakov školy,
- nedostatočnej podpory vedenia školy,
- nefunkčná ŽŠR, resp. nevyužité rezervy v činnosti ŽŠR.

Napriek týmto informáciám o činnosti žiackych samosprávnych orgánov bolo zaujímavé zistiť názor žiakov na efektívnosť samosprávy a jej poslanie: zastupovať a presadzovať názory viacerých jednotlivcov. Vo väčšiu šancu úspechu samosprávneho orgánu, ktorý zastupuje viacerých občanov pri presadzovaní návrhov než má jednotlivec určite verí 37,3% a ďalších 36,3% mladých ľudí zastáva názor, že má väčšiu šancu na úspech ako jednotlivec. V porovnaní s touto vysokou prevahou na efektívnosť kolektívneho orgánu si len 5,5% respondentov nemyslí, že je úspešnejší a až 20,9% to nevie posúdiť. **Členovia ŽŠR sú vysokou prevahou (94,9%) presvedčení o zmysle a efektívnosti samosprávneho orgánu v porovnaní s jednotlivcom.**

Cieľová skupina nášho výskumu sú žiaci stredných škôl, ktorých niektoré vyučovacie predmety obsahujú v sebe prvky demokracie, občianskej participácie, informácie a vedomosti o Európskej únii, legislatíve a zákonodarných orgánoch. Respondenti označili najčastejšie predmety v nasledovnom poradí: občianska náuka (43,5%), ekonomika a zemepis (17,9%), náuka o spoločnosti (15,4%), dejepis (14,9%), etická výchova (5%), nespomenuli si 3%. Zastúpenie respondentov je zo všetkých typov stredných škôl a to znamená, že nie všetky uvedené predmety sú rovnako zastúpené v učebných osnovách každej z nich. Občianska náuka je najčastejšie uvádzaným predmetom v súvislosti s danou problematikou na SOU bez maturity (76,8%), SOU s maturitou (68,4%), združenej strednej škole (52,2%) a SOŠ (51,6%). Na gymnázium je percentuálne najviac uvádzaný predmet náuka o spoločnosti (42,1%) a dejepis (18,4%). Predmety ekonomika a zemepis označili najčastejšie žiaci SOŠ (22,4%) a gymnázia (17,1%). V prvých a druhých ročníkoch sú najčastejšie uvádzané predmety občianska náuka (40,2% a 51,7%), ekonomika a zemepis (21,7% a 18%) a dejepis (17,5% a 16,9%). V tretích a štvrtých ročníkoch občianska náuka (58,4% a 53,6%) a náuka o spoločnosti (25,7% a 25,6%).

Záujem o aktívnu činnosť v žiackom samosprávnom orgáne prejavilo 27,1% respondentov vo svojich odpovediach uviedli, že už sú jeho členmi (5,4%), už o tom uvažovali a radi by pracovali (18,2%), mali by záujem pracovať, ale v ich škole nie je ustanovený (3,5%). Tých, ktorí nemajú záujem aktívne pracovať v žiackej samospráve je 46,3% a ako dôvod uviedli, že ich to nezaujíma (30,6%) alebo si nemyslia, že činnosť žiackej samosprávy niečo ovplyvní (15,7%). Až 26,6 % nemalo dôvod o tom uvažovať a je im to jedno.

Štatisticky významný rozdiel medzi mužmi a ženami v záujme aktívne pracovať v žiackej samospráve sa neobjavuje, avšak najvyššie percento záujmu je u 17 a 18-ročných respondentov (41,2% a 40,5%) a tiež u žiakov gymnázií (50,4%), najnižšie sa objavuje u žiakov SOU bez maturity (29,5%). V ročníkoch tento záujem stúpa od prvého ročníka (30%), v druhom (40,5%) a kulminuje v treťom ročníku (42,2%). Vo štvrtom ročníku je jeho pokles na 26,1%, čo zrejme súvisí aj s povinnosťami a záujmami maturitného ročníka. Výrazne percentuálny nárast na 57,3% sa objavil u respondentov s veľkosťou bydliska nad 100 tisíc obyvateľov, naopak najväčšia nechuť sa spája s respondentmi žijúcimi v obciach a malých

mestách od 2001 do 10 tisíc obyvateľov (67,7%) a do 2000 obyvateľov (67,5%). Najväčší záujem aktívne pracovať v žiackej samospráve prejavili respondenti z Bratislavského a Banskobystrického kraja (52,9%) a Košického (40,7%).

Miestom a osobami, kde sa respondenti už vo svojom živote stretli s možnosťou vyjadriť demokraticky svoj občiansky názor bola najčastejšia škola a učitelia (26,7%), takmer o polovicu menej respondenti uvádzali domov a rodičov (14,2%), voľnočasové aktivity (12,2%), voľby, petície a referendum uvádza 10,5% respondentov. Najnižšie zastúpenie mala činnosť samosprávnych orgánov (4,3%) a internáty (1,7%). Až 20,9% uvádza, že sa nestretli s takou situáciou alebo nemali možnosť vyjadriť demokraticky svoj občiansky názor a 9,5% si nevie spomenúť.